

AZ ELEGÁNS EMBER

KALMÁR ZOLTÁN

„A mértékletesség minden időben erény,
de annál nagyobb szükség van rá,
minél jobb idők járnak.”
(André Comte-Sponville)

Minden kor embere vonzódik a gyönyörhöz, annak megfelelő mértékben vagy mérték nélküli, a lehető legteljesebb intenzitásban való megéléséhez. Életdolgaink, életküzdelmek, múlandó cselekedeteink közben élvezetes tevékenységeink teszik tartalmassá életünket, általuk jól érezzük magunkat a világban. Ezek értelmezése, erkölcsi megítélése azonban gyakran kuszává, zavarossá és problematikusává válik. Nincs olyan mércénk, amivel a gyönyör egyes formáit mérni tudnánk, maga a gyönyör fogalma is rendkívül szélesen értelmezhető, jóllehet leginkább az élvezetesség, a léhaság képzetét társítjuk hozzá. Gyönyör és gyönyör között jelentős különbségek mutatkozhatnak, mégpedig nemcsak abban az egyszerű megközelítésben, ahogyan John Stuart Mill¹ magas rendűekre (azaz értékesebbre, kívánatosabbra, jótékonyabbra), illetve alacsony rendűekre osztja ezeket.

„Az életnek nincs semmiféle 'célja' – minden, amivel hitegetjük magunkat, mesterkéltnak ürtügy. Nem 'cél' a család, sem a munka, sem az emberiség. Ez mind csak feltétel. Célja nincs az életnek, de van – egy – értelme: a Gyönyör. És a Gyönyör tud fejlődni, sűrűsödni. Az öregedés: a teljes, sűrű élet. A felébredés: kis születés. Az elalvás: kis halál. Ami közbül van, egy nap tudatába préselve: minden életkor minden szenzációja, egyszerre. Ez is Gyönyör” – ezeket a sorokat találjuk Márai Sándor 1960-as feljegyzései között.² Márai, akinek *Naplóit* bölcséleti alkotásoknak is tekinthetjük, tíz év múlva, hetvenévesen újra elgondolkodik az élet tartalmasságáról és értelmességéről, s az alábbi következtetésekre jut: „A sötétben néha a kérdés: mégis, mi volt az 'értelme' az egésznek? *Isten?* Csend. *Haza?* Mély csend. *Irodalom?* ... Gúnyos csend. Aztán, mint egy gyufaláng a sötétben: *A pillanat*. Voltak pillanatok, melyekben derengett olyasmi, mint *Isten* vagy *Haza* vagy

¹ John Stuart Mill: *A szabadságról. Haszonelvűség*. Bp., Európa. 1980. Mi a haszonelvűség? című fejezet.

² Márai Sándor: *Napló 1958-1967*. Bp., Akadémiai/Helikon. é.n. 82. o.

Irodalom. (Mindig csak egy pillanatra.) És voltak vakító pillanatok, amikor mindenből kihangzott a válasz: *Gyönyör*. Ez volt a legtöbb és a legjobb. A testi gyönyör – a villanyütés, mint az újjászületés. A testek szenvedélye. (És ami több: a testek gyöngédsége.) Minden más elhalványodik.”³

Az örömök, a gyönyörök, az élvezetek keresése fontos szerepet játszik az emberek életében, ugyanakkor újra és újra felmerül az a kérdés, hogy hogyan kezeljük vágyainkat, élvezeteinket, szerelmi, vallási, hatalmi/politikai szenvedélyeinket. Számos filozófus már régóta hajlik arra, hogy vágyaink, ösztöneink, szenvedélyeink és a fennkölt erények küzdelmében az előbbiekre elutasító rosszállással tekintsen, és az utóbbiakat részesítse előnyben. Miközben persze el kell ismerniük azt is, hogy erényeink és erkölcsi hibáink egyaránt motiválhatnak bennünket.

A mértékletesség kifejezést mennyiségi, esztétikai és etikai értelemben egyaránt használjuk, tetteinkben, viseleteinkben, beszédmódunkban vagy akár egyes szavainkban is megnyilvánulhat. A reformáció korában a mértékletességet Melanchton a „legszebb erénynek”⁴ nevezte, de jelen van az antik görögöknél a delphoi szabályokban, a középkorban a szerzetesrendek reguláiban, mi több, az 1022-ben elhunyt Notker von St. Gallen, aki nem tudott mértékletességet tanúsítani a mértékletesség értelmezésében, így a mértékfogalom 45 alakját, konkrét és átvitt jelentését határozta meg.⁵

A modernitást megelőző korokban az élet megélése viszonylag egyszerűnek tűnik a mai ember szemében. Világosan és egyértelműen kirajzolódott előttük, mi az, ami jó és mi az, ami rossz, s a pontos határvonalak megléte biztonságérzéssel töltötte el az adott kor emberét. Ezt az elégedettséget érezzük az esztergomi királyi vár négy erényt ábrázoló freskói között a mértékletességet (*temperantia*) megjelenítő allegorikus nőalakon is. A Vitéz János prímás-érsek termét díszítő, a 15. század utolsó harmadában itáliai mester által festett reneszánsz falképen egy oszlopcsarnokban álló fiatal hölgy egyik korszából egy másik korszába tölt vizet. Nyugalmat árasztó, banális cselekvés, mégis van benne valami különös, amely a fél évezrednyi távolságon is átsüt: a nőalak megfoghatatlannak tetsző eleganciája, nemessége.

A nyugati világban a modern kor egyik meghatározó jellemzője a gyarapodásért, a jólétért való versenyfutás. Ennek eredményeképpen ma nagyobb kényelemben és jólétben élünk, mint a letűnt korok mindennapi

³ Márai Sándor: *Napló 1968-1975*. Bp., Akadémiai/Helikon. é.n. 67. o.

⁴ Melanchthon: *Eth. Doctr. Elem.* In: *Corpus Reformatorum* 16 (1850), 211.o.

⁵ Vö: Ritter – Gründer (szerk.): *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Basel/Stuttgart, Schwabe. 1980.

embere. Nap mint nap új tárgyakkal gazdagítjuk környezetünket, szinte észre sem vesszük a tárgyak (termékek) felhalmozódását (illetve szemétre kerülését) körülöttünk. Az újabb termékek eladhatósága miatt a fogyasztói világ szerves része a természetes avulás, kopás, romlás mellett a korábbi termékek mesterségesen generált, *szándékos* elértéktelenítése. A fogyasztási terheknek kitett modern ember világában a természetes vágyak mellé felsorakozott a *kíváнтatás*. A minőségi élet álmoképeit testesítő reklámok, a divathullámok, a presztízs gerjesztette igények a régítől, az ódivatútól való mielőbbi megválást, megszabadulást szorgalmazzák. Vannak, akik egyenesen abban bíznak, hogy a hivatkozott, demonstratív fogyasztással, a gazdagság nyilvános, teátrális megmutatásával növekszik az előrelépés *esélye*, a társadalmi rang erősödésének *lehetősége*. Az émelegtető bőség korában tehát mást jelent a pazarlás, a tékozlás, másképp vélekedünk a luxuszavakról, a luxus- és presztízs fogyasztásról, mint a premodern kultúrák. Fáraómodorban akarunk élni, nem akarunk lemondani semmiről, ezért gyakran az az érzés kerít hatalmába bennünket, hogy az életünk nem lesz elég mindazt észrevenni, felfogni, átélni, amit az élet pazar bősége kínál.

Az anyagi javak hajszolásában megnyilvánuló *kapzsiság*, a test szükségleteit meghaladó fogyasztásban megmutatkozó *falánkság* tükrében a mértékletesség fogalmának jelentését korunkban leginkább az élet örömei kínálta élvezetről való lemondással, az önmegtartóztatással azonosítják. A mértékletesség fogalmának értelmezésekor tehát kézenfekvőnek tűnne annak a kérdésnek a körüljárása, hogy mi az, amire az emberek *vágynak*; mi az, amire *szükségük van* (Melyek az alapvető emberi szükségletek?); mi tekinthető *nélkülözhetőnek*, illetve *nélkülözhetetlennek*; mikor vagyunk *elégedettek* sorsunkkal. Ha a mértékletességet ezen a horizonton kezdjük el vizsgálni, fel kell azonban tennünk azt a kérdést is, hogy vajon képesek vagyunk-e egyáltalán behatárolni a *fényűző* vagy a *felesleges* kifejezés tartalmát. Be kell látnunk, nehéz feladatra vállalkozunk, hiszen – utalva az antik anekdotára – miközben Szókratész így kiált fel a piacon: „Milyen sok itt a számomra fölösleges holmi!”, mások szuszogva cipelnek haza mindenféle portékát. Mivel minden kor embere úgy akar élni a Földön, mint egy isten, így csakis a mindennapi tapasztalatok ellenére, vagyis kifejezetten *önkéntesen* tételezzük fel valamiről, hogy fényűző, illetve felesleges.⁶ Ezek a fogalmak

⁶ „nyilván mindenkinek megvan a maga homályos luxus-fogalma (a szó pejoratív értelmében): a luxus az, amire én nem vágyok, de mások igen; amire én vágyok, az a 'valódi' szükségletek körébe tartozik, vannak azonban egyéb megkívánható dolgok is, de ezekre nincs szükségünk. Nem nehéz ugyanis

polimorf jellegűek, elbizonytalanító többértelműségek, nincsenek olyan kritériumok, amelyek alapján összemérhetőek lennének.

A 17. század elején Bacon hangsúlyozza, hogy a sokaság nem kedveli a mértékletességet (*nil moderatum vulgo gratum est*). Ez a megállapítás Szent Ágoston egyik gondolatát fogalmazza újra, amely az önmegtartóztatást, a vágyak megzabolázására irányuló aszketikus életformát a szélsőségekhez sorolja: „a többség számára a teljes önmegtartóztatás könnyebb, mint a mértékletesség”.⁷ Az ókeresztény egyházatya gondolata éppen arra utal, hogy minden korban könnyebb volt a *mértékfeletti* és a *mértéknélküli* valóságos és „metafizikai” megélése, mint a mértékletesség megtartása. Aquinói Szent Tamás *Summája* is arról tanúskodik, hogy a négy sarkalatos erény között számon tartott mértékletesség, „bár nem olyan magasrendű, mint a másik három (az okosság szükségesebb, a bátorság és az igazságosság csodálatra méltóbb – K.Z.), nehézség dolgában gyakran fölülmúlja őket”.⁸

Joszif Brodskij a nélkülözés és a dőzsölő bőség végletei között megelégedettségben megélt élet határvonalait abból a szimbolikus hatezer rubelből rajzolja meg, amely a mások által kispolgárnak tekintett Dosztojevszkij műveiben jelentős pénzmennyiségként bukkan fel: „ez az összeg nem jelent sem örült gazdagságot, sem égbekiáltó nyomort, csak egyszerűen elviselhető emberi létfeltételeket: azoknak a feltételeknek a biztosítását, melyek az embert emberré teszik. Ha hatezer rubel a mérsékelt és normális emberi lét anyagi előfeltétele, és ezért kispolgárnak kell lenni, hát akkor éljen a kispolgár! ... A hatezer rubel megszerzése, vagy feleannyinak, sőt a tizedrészének is az elérése lényegesen több lelki erőfeszítést igényel az embertől, mint akár a gyors meggazdagodáshoz vezető spekuláció vagy – más szempontból nézve – az önmegtartóztatás bármely formája. ... Így válik érthetővé, hogy Dosztojevszkij, kinek munkásságában az emberi lélek labirintusának olyan lényeges szerep jutott, miért tartotta a hatezer rubelt rendkívüli összegnek. ... Más szóval, itt nem annyira a valóságos, hanem inkább a metafizikai értelemben vett pénzről van szó.”⁹ A mértékletesség (*medietas*)

észrevevünk, hogy megkülönböztetni azt, amire az emberek vágnak, attól, amire valóban szükségük van, merő önkény, ha ugyan nem egyenesen könnyelműség.” In: Leszek Kolakowski: *Kis előadások nagy kérdésekről*. Bp., Európa. 1998. 101. o.

⁷Vö: *The Pharmaceutical Journal* Vol. 265., October 7., 2000.

⁸ André Comte-Sponville: *Kis könyv a nagy erényekről*. Bp., Osiris. 1998. 57. o. Vö: *Summa theologiae* II a II ae, 141. kérdés 8. szakasz

⁹ Joszif Brodskij: *Az elemek hatalma*. In: Joszif Brodskij: Gyűjtőknek való. Bp., Európa. 1998. 42. o., 44. o.

számos gondolkodó számára tehát azért sem vonzó, mert bizonyos értelemben átlagosságot, közepszerűséget (*mediocritas*) is jelent, ahogyan erre már Melanchton is rámutatott, a mocsárban való csendes üldögélést, Nietzsche szavaival élve.

Különböző, összetartozó vagy egymásnak merőben ellentmondó *szélsőséges* korparancsok szorításában kellett élnie a hellenizmus polgárának (*carpe diem – memento mori*) ugyanúgy, mint a jelenkori életérzések és életstílusok kavalkádjában élő embernek (*Habzsolj! Zabálj! – Sportolj! Fogyózz!*).¹⁰ Egészségtudatosnak nevezett, divatcentrikus kultúránk elemzésében a túlzások megjelölésekor „Richard Klein szociológus utal arra, hogy például a századelőn a női magazinok tippeket adtak olvasóiknak ahhoz, hogyan hízhatnak meg annyira, hogy a dekoltázsuk impozánssá váljék, vagyis valósággal kibuggyanjon mellük a ruha kivágásából, melyeket persze csak fűzővel lehetett viselni. Ezzel szemben ma kifejezetten a kóros soványság a korszerű és esztétikus, immár a nők mellett a férfiak egyre nagyobb részénél is. Manapság a kövérség obszcenitássá vált, valami olyasmivé, amit el kellene rejtteni, csak hogy nem lehet, ami deformitásnak számít, ronda, énképet züllesztő, akárcsak egy átkos születési hiba. Aki igazán ad magára, a norma szerint izmos, jó testfelépítésű igyekszik lenni – vagyis el kell hinnünk, hogy minden csak rajtunk, az akarattunkon múlik. Nincs előnytelen testalkatú ember, csak lusta, vagy önmagával szemben igénytelen, szól a verdikt.”¹¹

Tudományos prognózisok szintén kitűnő táptalajt biztosítanak a *túlzások virágzásához*. Az előző századforduló az eljegesedés teóriájától hangos, az eljövendő jégkorszak dermesztő toposza, a fagyhalál félelme uralta. „A századfordulón a 'jégkorszak' a legnépszerűbb geológiai problémák egyike. Az 1900-as esztendőben Wilhelm Bölsche, aki a természettudományos kutatások egyik legismertebb népszerűsítője volt ez idő tájt, megfigyeli azt, hogy minden egyes hónap megnyit egy új brosúrát a jégkorszak okainak vizsgálatában, valamint az ehhez kapcsolódó prognózisok megfogalmazásában, amelyek megjövendölik a Föld újbóli eljegesedését. ... A századforduló körül mindent befont az az elképzelés, hogy 'a Földön megfagy minden víz, s a földi világ élőlényeinek bámulatra méltó gépezete megáll', egy történelmi pillanatra rávetül minden más, azzal vetekedő hanyatlás-kép: a 'határtalan Grönland' kiszélesül, s az emberiség úgy ágyazódik bele, mint a

¹⁰ Vö: Hankiss Elemér: *Proletár reneszánsz*. Bp., Helikon. 1999.

¹¹ Vö: Reznák Gábor: *Unisex*. In: Népszava 2003. február 1.

szibériai mamutok.”¹² Korunkban éppen ellenkező, ám nem kevésbé képzeletdús tudományos rémképek hódítanak. A hideg képeit felváltották a felmelegedés, a túlmelegedés képei. A kortárs prognózisokat a felmelegedés elméletek, a túlmelegedés képzetei határozzák meg. A „pálmafás klímáról” vagy a „jégmúmiákról” szóló víziókat ugyanaz a tudományos pátosz vagy túlterheltség mozgatja, amely a mértéknélküliségből sarjad.

A *kitartó* lemondásban, a radikális tagadásban megtestesülő aszketikus életgyakorlás megalapozása Diogenes Laertios i.sz. 3. századi beszámolója¹³ szerint névrokonához, az i.e. 4. században élt cinikus Diogenészhez kötődik az európai hagyományban, aki annak idején egy kőszobor előtt egy oboloszért könyörgött. Amikor az emberek fejüket csóválták az eset láttán, és afelől érdeklődtek, hogy miért ostromolja ilyen kitartóan a szobrot lehetetlen kérésével, azt válaszolta, hogy szoknia kell az állandó elutasítást. Diogenész aszkézise szerint minden akadály fölött csak úgy győzedelmeskedhet az ember, ha a lemondást mint folyamatos ismétlődést gyakorolja. Diogenész óta számos bölcselelő a gondolkodás aszketikus pózát ölti magára, hirdelve, hogy a kíváncsú életcél az aszkézisen keresztül érhető el. De nemcsak az antikvitás századaiban és a keresztény korokban tűnik fel az aszketikus életideál elismerése, hanem a modern kor Diogenészeinél is: meghatározó módon Schopenhauer filozófiájában, végigkíséri Kant mindennapi életét, s talán nem túlzunk, ha Max Weber is az „e világi aszkézis”,¹⁴ az aszketikus protestantizmus szószólójaként említjük.

A mértékfelettség vagy mértéknélküliség jelen van a szellemi élet más területein is. A féltelenségben vagy eltompultságban megtestesülő *fanatizmussal* találkozunk az önmagyarázó és önmegerősítő formát öltő eszmerend-szerekben, amelyek eleve kizárják a megvitatás vagy a cáfolás lehetőségét. A politika világában, ahol a meggyőződés, az ideológiai küszöb, az érdekérvényesítés szándéka eltakar minden mást a politikus szeme elől, szintén nem szolgálhat vezérfonalul a mértékletesség eszméje, ahogyan Leigh Hunt a 19. században megfogalmazta: „A politikában mértékletességet tanúsítani olyan abszurd, mintha suttogva mondanánk nemet a tömegnek”.¹⁵ A mértékletes-ség nehezen érvényesül a biztos tudásra, az igazság felfedezésére törekvő,

¹² Helmut Lethen: *A „kikristályosodott idő” – adaléktörténetek*. In: Pro Philosophia Füzetek 2000/24. 38. o.

¹³ Diogenes Laertios: *De clarorum philosophorum vitis ... libri decem* VI. 49.

¹⁴ Max Weber: *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*. In: Max Weber: *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie* I. Tübingen, (n. a.) 1988.

¹⁵ „*A playful moderation in politics is just as absurd as a remonstrative whisper to a mob.*”

rendszerimádatáról ismert tudományok rendjében is, ahol nem szeretünk helyet biztosítani a tévedések lehetőségének fenntartásához. A világról való gondolkodás és tudás tekintetében annak belátása, hogy nem lehetünk mindentudók, pusztán „csak” a sokat tudásra törekedhetünk, máig eretnek szemléletnek minősül. (E vonatkozásban elég a *Mindentudás egyeteme* című, napjaink népszerű, tudományos ismeretterjesztő média-sorozatának beszédes címére utalnunk.)¹⁶

A görög antikvitás reprezentáns bölcselei azonban a mértékletességet a legfontosabb életelvek között tartották számon. A mértékletes ember, platóni hasonlattal szólva, úgy él, mint a vágyak végtelen horizontjára kifutott hajó kapitánya, aki képes a lázadó legénység kordában tartására.

Platón a mértékletességet a négy kitüntetett erény közé sorolja az igazságosság, a bátorság és a bölcsesség mellett, azokkal szoros összefüggésben. A mértékletességet, amely jóérzéssel tölti el az embert, és elvezet bennünket a boldog élethez, a kozmikus rendnek való megfelelésként, a kozmosz rendjével való harmóniában élésként értelmezi.¹⁷

Ugyancsak a mértékletesség hangsúlyozásával találkozunk a *Phaidrosz* felütésekor, Lüsziasz argumentatív prózájában,¹⁸ amelyből megtudhatjuk, hogy Lüsziasz a mértékletességben megtestesülő barátságot többre becsüli

¹⁶ www.origo.hu/mindentudasegyeteme

¹⁷ „–A kiválóságban, erényben pedig, akár eszköztől, akár testről, lélekről, élő állatról van szó – tökéletes formájában – nemcsak úgy véletlenül lesz részünk, hanem rend, szabály és művészet útján. Így van-e? –Igy. –Bárminek az erénye tehát kiszabott, hozzáillő renden alapszik? –Én úgy mondanám. –Ennélfogva a vele született s természetének megfelelő rend tesz jóvá minden dolgot? –Úgy hiszem. –A lélek tehát, amelyben a természetnek megfelelő rend uralkodik, jobb, mint a rendezetlen? –Szükségképpen. –A lélek pedig, amelyben rend van, jól rendezett? –Az. –A jól rendezett pedig mértékletes? –Szükségképpen. –A mértékletes lélek tehát jó. ... –Ha a mértékletes lélek a jó, akkor az ellenkező állapotú, az esztelen, a zabolátlan a rossz? –Kétségtől. –A mértékletes ember mindig a megfelelőt teszi az istenekkel s az emberekkel szemben; hiszen nem volna mértéktartó, ha nem a megfelelőt tenné. –Kétségtől. –S mikor az emberekkel szemben cselekszi a megfelelő, igazságosan, mikor pedig az istenekkel szemben, jámboran cselekszik. Az igazságosan s jámboran cselekvő pedig igazságos és jámbor ember. –Az. –S szükségképpen bátor is. Mert a mértékletes csak azt a cselekvést, azt az embert, azt a gyönyört vagy fájdalmat keresi, melyet keresnie kell, s csak az elől fut, amely elől futnia illik; és nyugodtan helytáll ott, ahol kell. Ebből pedig, Kalliklész barátom, szükségképpen az következik, hogy a mértéktartó ember, mint kimutattuk, bátor, igazságos, jámbor, egyszersmind tökéletesen jó is; s hogy a jó ember szépen és jól végez mindent, amibe belefog. Aki pedig így cselekszik, az boldog és szerencsés, a gonosz, a rosszul cselekvő ellenben boldogtalan. Ez az utóbbi pedig, a mértéktartó ellentéte, a mértéktelen az, akit te dicsértél.” Platón: *Gorgiasz*. 506d–507c

¹⁸ Platón: *Phaidrosz*. 230d–234c

a szenvedélyes kapcsolatoknál. A beszéd kitűnő példa arra a jelenségre, amit antik józanságként emlegetnek, hiszen a jeles szözsonglőr mindvégig amellel érvel, hogy a férfiak egymáshoz való viszonyának az önuralmat feltételező józan barátságon kell alapulnia. Lüsziász szavaiból kicseng a homoerotikus vonzalom helytelenítése, elutasítása: a férfi-férfi kapcsolatban nincs helye a féktelen szerelmi szenvedélynek, a mániának, az erotikus elragadtatásnak, a férfi-férfi viszony legkívánatosabb formája a barátság.

Arisztotelész az erényes emberekre mint gyakorlati bölcsességgel rendelkezőkre tekint, akik praktikus okosságukat a különböző élethelyzetekben hasznosítani is tudják. Arisztotelészt az elsők között tartjuk számon, aki intellektuálisan igényes képet fest az erényekről. A kiválósággal felfogott erényt elhatárolja mind a képességektől, mind az indulatoktól, az érzelmeiktől, és kifejezetten habitusként, lelki alkatként értelmezi, az erényes élet lényegét pedig a „túl sok” és a „túl kevés” közötti *középut* választásában, a közép „eltalálásában” jelöli meg. Minden, ami a középtől eltér, az emberi gyengeségek közé sorolandó. Az erényes élet alapját Arisztotelész értelmezésében tehát a mértékletesség jelenti, amelyet nem az észbeli, hanem az erkölcsi erények között említ: „Ha tehát erkölesről beszélünk, akkor nem azt mondjuk, hogy valaki böles vagy éles eszű, hanem azt, hogy szelíd vagy mérsékletes; hanem persze azért dicsérettel illetjük a bölcsét is, lelki alkatának megfelelően: azt a lelki alkatot pedig, amely dicséretet érdemel, erénynek nevezzük.”¹⁹ A mértékletesség arisztotelészi modelljében a se nem túl sok, se nem túl kevés *egyensúlyelve* érvényesül, azaz a végletektől, a szélsőségektől való tartózkodás, a túlzások és a hiányosságok kerülése.²⁰ Jellemrajzok készítésekor az anyagiak, a vagyon felhasználásának vonatkozásában a tékozlás, a nagyizálás és a fösvénység, a szűkkeblűség között a *nemes lelkű adakozást, az áldozatkésztséget*; a felfuvalkodottság, a nagyravágás és a kishitűség, a közömbösség között a *nemes becsvágyat*; a vakmerőség és a gyávaság között a *bátorságot* tartja követendőnek. Arisztotelész nyomán az erények világában a mértékletesség központi szerepének gondolatát méltán erősítette meg Joseph Hall, a 17. században élt angol püspök költői metaforájában: „minden erény egy felfűzött gyöngyszem a mértékletesség selyemfonalán.”²¹ A mértékletesség tehát az az erkölcsi fenomén, amely az erények *egységét* biztosítja.

¹⁹ Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. 1103a

²⁰ „a rosszaságot a túlzás és a hiányosság, az erényt pedig a középhatár jellemzi. 'Derék ember csak egyféleképp lehet valaki, rossz ellenben sokféleképp'.” Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. 1106b

²¹ „Moderation is the silken string running through the pearl chain of all virtues.”

A mértékletesség fogalmának elemzésekor Platón és Arisztotelész mellett nem feledkezhetünk meg hellenizmus kozmopolita filozófiái iskoláiról és magáról Epikurosról, a mértékletes élet doyenjéről sem. Epikurosz bölcséletében a világmegfigyelés teoretikus (értelmezői) és praktikus (cselekvői) vetülete eggyé válik. Az öngyógyító filozófusként ismert Epikurosz filozófiája a gyakorlati élet bölcsellete, amelyben a helyes életvezetésről szóló alapelveit fogalmazta meg. Terapeutikus tanításai (Marcello Gigante: *Philosophia medicans.*) arra irányulnak, hogy képesek legyünk megteremteni a lélek „szélcsendes”, boldog állapotát, mindazonáltal boldogságtana nem akarja ábrándokba vagy álomvilágba ringatni követőit.

Epikurosz meggyőződése szerint a belső kiegyensúlyozottsághoz, a boldogsághoz (*eudaimonie*) vezető utat a félelemtől való megszabadulás jelenti. Konkrétan a halálfélelemben jelöli meg az okot, amely arra buzdít bennünket, hogy mértékletességgel éljünk. „Aki a boldogságot keresi, annak le kell győznie félelmét, aki boldogságot ígér, annak nyújtania kell valamit, hogy ezeket a jelenségeket legyőzze.”²²

A reflektált élvezet filozófiáját megalkotó Epikurosz nem reteszeli be az ajtót az örömek előtt, hanem a józan redukció, a mérlegelő magatartás alapelveit körvonalazza. Az öröm, általános értelemben véve, a „fájdalomtól és a félelemtől való szabadság” (*ataraxia*), azaz „statikus állapot”, távol a vágyaktól és a vágyak okozta lehetséges kellemetlenségektől. Epikurosz tehát határozottan állítja, hogy az öröm, a kényelem elérése az élet célja, ebben az értelemben tekinthetjük hedonistának, ugyanakkor filozófiája a mérték, a határ kijelölésében fogalmazódik meg. „Nem az ivászatok és az ünneplések, nem a fiúk és a lányok, nem a halak és a fényűző asztal kínálta finomságok élvezete jelenti az élvezetgazdag életet, hanem a józan ész.” Epikurosz arra tanít, hogy a mérték *tudása* és *betartása* által válik az ember a *maga urává*. Az önmagára figyelő, önuralommal rendelkező ember az egyéni elemzések képességére építve határt tud szabni, el tudja „találni” a közepet, egyforma távolságra a maximális élvezettől és a teljes lemondástól. Epikurosz nem kevesebbet állít, mint azt, hogy aki az ő tanításai szerint tud élni, az „az emberek között olyan lesz, mint egy isten”. Epikuroszt, aki köztudottan megvetette a politikát, a közéleti szereplést, s idejét egy athéni kertben alapított iskolájában töltötte, ahol a természetesség, a jámborság, az erőfeszítésnélküliség eszméjét magasztalta, Nietzsche maró gúnnyal csak így jellemezte: „Egy kertecske, füge, egy kis sajt és hozzá

²² Michael Erler: *Leben wie ein Gott auf Erden*. In: Die Zeit, 1. Juli 1999. 37. o.

három-négy jó barát – ez volt Epikurosz bujasága.”²³ Nietzscheből ezt a megállapítást minden bizonnyal egy aszketikus pillantás hozta felszínre, s megnyugtató érzéssel tölthette el a mindennapi életvilágot kellő távolságtartással szemlélő magaslati őrszemet.

Epikurosz bölcsellete azonban nem az emberi bujaságról, hanem az emberi eleganciáról beszél. Megfogalmazza, hogy a mértékletesség tulajdonképpen nem más, mint a szabadság praxisa, amennyiben a szabadság kifejezés alatt kötöttségnélküliséget, függetlenséget (*autarkeia*) értünk. A határtalan vágyakozások, a túlzások elerőtlenítik, szolgálettűvé teszik az embert.

Epikurosz filozófiája arra irányul, hogy az ember végiggondolja saját korlátait. A mértékletesség ebben az értelemben a szélsőségektől való tartózkodást, az igények visszametszését, a vágyak visszafogását, szükségleteink kordában tartását jelenti, nagylelkűséget, önmagunkra (is) vonatkozó kritikai attitűdöt, azaz önmagunktól való távolságtartást és egyfajta szkepticizmust feltételez, ami határozott önfegyelmet, belső tartást, türelmet követel. Tehát saját magunknak kell megszabnunk azt a távolságot, amelyet a bennünket körülvevő világhoz kialakítunk. Így a mértékletesség elsősorban nem mások iránt megnyilvánuló, hanem *önmagunkra* irányuló erény, a személyes szubjektum valósága.

„Nem arról van szó, hogy ne örüljünk, sem pedig arról, hogy a lehető legkevesebbet. Ez nem erény lenne, hanem búbánat, nem mértékletesség, hanem önsanyargatás, nem visszafogottság, hanem tehetetlenség (jegyzi meg André Comte-Sponville, a legnagyobb epikureus, másként kifejezve, Epikurosz modern alter egoja, Spinoza szövegeire hivatkozva – K.Z.) ... nem arról van szó, hogy kevesebbet, hanem hogy jobban örüljünk. A mértékletesség, ami visszafogottság az érzéki vágyakban, a tisztább vagy teljesebb öröm záloga is. Letisztult, kordában tartott, művelt ízlés. ... A mértékletesség az a visszafogottság, amelynek révén ura maradunk örömeinknek, ahelyett hogy rabszolgájukká válnánk. Szabad öröm, amely csak még jobban örül: mivelhogya saját szabadságát is élvezi.”²⁴

A mértékletesség tehát nem a múlt örömeikön való túlemlelkedést, hanem az élet élvezetének programját jelenti, az unalomtól és az undortól megnyugtató távolságra. A mértékletesség az örömeiket, az élvezeteket, vagyis a kellemességet, a gyönyört és a tetszést elfogadó erény. A mértékletes cselekvésről nem állíthatjuk, hogy nagyobb valószínűséggel lesz jó, mint rossz. Azt azonban mindenképpen elmondhatjuk róla, hogy elegáns.

²³ „Ein Gärtchen, Feigen, kleiner Käse und dazu drei oder vier gute Freunde – das war die Üppigkeit Epikurs.” (n.a.)

²⁴ Comte-Sponville: *Kis könyv a nagy erényekről*. Bp., Osiris. 1998. 52-53. o.